

Croatica XXI (1990) — 34 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Helena Peričić-Jakovljević

**KNJIŽEVNOKRITIČKA GLEDANJA NA BYRONA U
HRVATSKOJ OD KRAJA 19. STOLJEĆA DO PRVOG
SVJETSKOG RATA**

UDK 886.2—94

Zanimanje za život i djelo Lorda Byrona u hrvatskoj književnosti, premda zamjetljivo u izvornim djelima, pojačava se tek 1891. godine, kad Milivoj Šrepel objavljuje studiju o velikom engleskom pjesniku. Nakon Šrepela Byronom se studiozno pozabavio Vladoje Dukat, a privukao je i dvojicu književnika: Antuna Gustava Matoša i Antuna Radića.

Pregledom kritičkih napisa o Byronu objavljenih u Hrvatskoj od 1891. godine do prvoga svjetskog rata može se uočiti kako se radi o razdoblju živa zanimanja za Byrona, što znači da se ta dva i pol desetljeća dadu zaokružiti i izdvojiti kao vremenska cjelina u recepciji odnosno prisutnosti Byrona u hrvatskoj kulturi.

Međutim, valja naglasiti kako to razdoblje upravo začuđuje različitošću književnih nagnuća u Hrvatskoj: vrijeme je to u kojemu se postupno napuštaju postavke realizma da bi se oslobodio prostor pokretu moderne, koja će pak, kroz godine rata, polako gubiti na snazi i utjecaju. U skladu s povijesnim okolnostima hrvatska moderna razbija kategorijalni sustav realističkog opisivanja i tumačenja stvarnosti: pisca počinje privlačiti detalj, subjektivno stanje i simbolički oblici. Dodamo li prikazu književnih mijena u spomenutom razdoblju još i podatak kako je 1891. — godine kojom smo i omeđili vremenski isječak — objavljeno postumno izdanje *Teute i Grobničkog polja* ilirca Dimitrije Demetra,¹ zaključit ćemo kako je hrvatska književnost tih godina doživljavala burna previranja: od odjeka preporodnih vremena, preko realističkog obraćanja zbilji, do konačnog okretanja subjektivizmu, artizmu, odnosno modernim stremljenjima tadašnje zapadnoeuropske književnosti.

Valja se upitati zašto smo kao početak ovoga razdoblja uzeli upravo godinu 1891. Razlog, naime, leži u tome što je te godine objavljena studija *Lord Byron* Milivoja Šrepela, koju možemo držati prvim sustavnim književnokritičkim radom objavljenim u Hrvatskoj o ovom engleskom pjesniku. (Šrepelov je tekst zapravo poglavlje iz knjige *Pjesnički prvaci u prvoj polovini XIX. vieka*, a koja čini prvi svezak edicije *Slike iz svjetske književnosti*, što ju je te godine pokrenula Matica hrvatska.²) Pored toga, iste 1891. godine javio se u »Vienču« svojim prvim anglističkim prilogom Vladoje Dukat,³ čiji su radovi na prijelazu stoljećâ predstavljali rijetke ali tim više vrijedne izvore za upoznavanje engleske književnosti, pa tako i Byrona.

Pored akademskog gledanja na Byrona, kojim je započeo Šrepel a nastavio Dukat, u razdoblju kojim se ovdje bavimo iskristalizirat će se još dva književnokritička gledanja: impresionistički — kakav je bio Matošev, te, nazovimo ga »socijalnim« — što ga je zastupao Antun Radić. No, krenimo redom.

Milivoj Šrepel, predstavnik filološke kritike, nastavlja svoj rad na djelatnost Jagića, Kukuljevića i Franje Markovića, te u hrvat-

¹ Dimitrija Demeter, *Teuta i Grobničko polje*, Zagreb, 1891.

² Milivoj Šrepel, *Pjesnički prvaci u prvoj polovini XIX. vieka (Slike iz svjetske književnosti, sv. 1)*, Zagreb, Matica hrvatska, 1891.

³ Vladoje Dukat, *Englesko djelo o Juliju Kloviju*, »Vienac«, Zagreb, 1891, str. 282, 299.

sku kritiku unosi još jednu dimenziju: životopis pjesnika odnosno samoga autora, upozoravajući tako da je umjetničko djelo izraz »okolnosti unutar kojih je njegov tvorac oblikovao svoje vizije« (Frangješ)⁴. Pozitivističko učenje Šrepel primjenjuje i kada piše o Byronu. Na tridesetak stranica »slike« o Byronu, Šrepel prepleće pojedinosti iz Byronova života s fabulama njegovih djela te interpretacijama književnih likova. Međutim, treba naglasiti kako u ovom radu Šrepel — po svemu sudeći prvi a zasigurno jedan od rijetkih u našoj književnoj kritici — ukazuje na vrijednosti Byronova »satiričnog« spjeva *Don Juan*,⁵ o kojemu piše da je »strastvena, politična, tendenciozna pjesma, puna srčbe, prezira, grožnje i poklika, koji odjekuje kao bojna truba revolucije«.⁶ Šrepel, Taineov učenik, zaključuje da je Byronov način pjevanja »plod neskladna talenta i neskladne epohe«,⁷ ali ipak vjeruje kako je Byron, uz Shakespearea, najveći engleski pjesnik. Za Šrepela je Byron i legenda i »pjesnički orijaš«, tako da ovom prikazu ili »slici« Byrona — kada je već o slikama riječ — nedostaje nešto »chiaro-scuro« efekta, odnosno kritičnosti, da bi slika poprimila »vizualnu prostornost«.

Vladoje Dukat drugi je predstavnik akademskog pristupa Byronu; Dukatova anglistička djelatnost vrlo je opsežna, pa da se može reći kako je on u proučavanje engleske književnosti ušao dublje negoli ijedan njegov preteča na tom polju: prevodio je s engleskog, upoznavao našu književnu javnost s manje poznatim djelima engleske književnosti, nalazio dodirne točke između naših i engleskih pisaca,⁸ te se kritički osvrtao na hrvatske prijevode engleskih djela. Među takvim osvrtima ovdje treba istaći onaj iz »Vienca« 1894. godine, koji govori o Miletićevu prijevodu Byronova *Manfreda*, objavljenju iste godine. Dukat tvrdi kako se izuzetan

⁴ Ivo Frangješ, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb—Ljubljana, 1987, str. 416.

⁵ Kada je riječ o zanemarenoj vrijednosti Byronova *Don Juana* valja podsjetiti na ono što je u vezi s ovim spjevom napisao Josip Torbarina: »Pravi Byron živi u satiri. Kao satirik on je u *Don Juanu* obuhvatio više života i mašte nego što je sadržano u ma kojem drugom djelu nakon *Don Quijotea*. *Don Juan* je veličanstven roman u stihovima, tehnički savršeno usklađen sa skeptičkim ugođajem predmeta, koji obrađuje (...) Premda je ostao nedovršen, taj spjev zauzima posebno i visoko mjesto u povijesti svjetske književnosti.« (*Hrvatska enciklopedija*, Zagreb, HIBZ, 1941, knj. III, str. 566).

⁶ Na temelju studije Vladoja Dukata *Lord Byron i njegovo doba* (u *Slike iz povijesti engleske književnosti*, edicija *Slike iz svjetske književnosti*, sv. 7, Zagreb, Matica hrvatska, 1904, str. 211) može se zaključiti da je spomenutu misao Šrepel posudio od Georga Brandesa.

⁷ Šrepel, o. c., str. 35.

⁸ Primjer za to je Dukatov članak pod naslovom *P. Preradović i engleska književnost*, objavljen u »Savremeniku«, Zagreb, 13/1918.

trud Stjepana Miletića u prevođenju ovoga djela uvelike isplatio, unatoč tomu što je, prema Dukatovim riječima, posrijedi tekst bez radnje i zapleta, dakle bez dramskih odlika, koje su uvjet da bi se tekst prenio na kazališnu pozornicu.

Nekoliko godina kasnije, točnije 1898, Dukat u nastavcima u sarajevskom dvotjedniku »Nada« objavljuje opširnu književno-komparatističku raspravu o Kukuljevićevom ugledanju u Byrona odnosno o Kukuljevićevoj preradi poeme *Corsair* u igrokaz *Gusar*.⁹ (Premda ovaj tekst nije objavljen u Hrvatskoj, činimo iznimku i spominjemo ga u svrhu oslikavanja cjelokupnoga Dukatova bavljenja Byronom.) Međutim, najznačajnija su Dukatova anglistička djela *Čitanka iz englesko-američke i skandinavske književnosti* (1903)¹⁰ te *Slike iz povijesti engleske književnosti* (1904)¹¹. U potonjem djelu — inače sedmom svesku spomenute edicije, pokrenute 1891. objavljivanjem upravo Šrepelova sveska — Dukat jednu od »slika« posvećuje Byronu. Čini se dapače da je Dukat svoj tekst pisao potaknut Šrepelovom »slikom« o Byronu, makar u *Pripomenku* veli da je »djelo navlaš nazvao slikama«, jer nije imao »namjeru napisati sistematičnu i potpunu povijest literature na Britskim otocima«. Dukatovo je poglavlje o Byronu kraće od Šrepelovoga. Uz to Dukat o Byronu govori samo u prvom dijelu teksta, da bi u drugom dijelu pisao o engleskim pjesnicima koji su stvarali u Byronovo vrijeme: o predstavnicima »jezerske« i »sotonske« škole, te o još nekim, nama danas manje poznatim pjesnicima — Huntu, Landoru, Crabbeu i Rogersu.

Što se tiče dijela članka koji se odnosi na Byrona, valja reći kako se Dukat ne oslanja u tolikoj mjeri na biografske podatke poput Šrepela, već se usredotočuje na interpretacije pojedinih njegovih djela, služeći se pritom — za razliku od Šrepela — poduzim citatima u prijevodu Ivana Trnskog, Stjepana Miletića, Petra Preradovića i drugih. U ocjeni Byronova stvaralaštva Dukat nije toliko isključiv odnosno pristran kao Šrepel: Dukat, istina, smješta Byrona među najveće engleske pjesnike, pored Shakespearea i Milтона, te ga naziva »genijalnim britskim pjesnikom«, ali će nešto dalje u istoj raspravi za Shelleya reći da je »odrešitiji« i »ozbiljniji« od Byrona.¹² Dukat — koji Byrona ne naziva romantičarom već predstavnikom »svjetske boli« — vjeruje kako je Byron svojom melankolijom, sklonošću samoći i čežnjom za slobodom obogatio

⁹ Vladoje Dukat, *Byronov »The Corsair« i Kukuljevićev »Gusar«, »Nada«, Sarajevo, 1898, br. 18—21.*

¹⁰ Vladoje Dukat, *Čitanka iz englesko-američke i skandinavske književnosti*, Zagreb, 1903, 386 str.

¹¹ Vladoje Dukat, *Slike iz povijesti engleske književnosti*, vidi ovdje bilj. 6.

¹² Dukat, *Slike* . . . , str. 214.

osjećajnost čitalaca u Engleskoj i na europskom kontinentu, čime je našao odgovarajući izraz duha svoga vremena.

Nasuprot Šrepelovom i Dukatovom akademskom pristupu Byronu stoji Matošev — impresionistički pristup. Antun Gustav Matoš, predstavnik hrvatske moderne i to njezina bečko-zagrebačkog usmjerenja, koje je nastalo u znaku zapadnih duhovnih strujanja, polazi od estetske vrijednosti djela, kojoj je nužna pretpostavka individualnost i pisac od ukusa. Premda za Matoša ne postoji neko književno ime koje bi on bezuvjetno veličao, neosporno je da je Byron za njega književni autoritet. Do takva zaključka može se doći iščitavanjem brojnih mjesta u Matoševim ogledima, na kojima se spominje Byron. Ipak, valja naglasiti kako je jedini ogled koji Matoš posvećuje Byronu onaj pisan u Colognyu, u prosincu 1898.¹³ U tom ogledu, točnije: putopisu, Matoš ističe kako je Byron pjesnički izraz političke emancipacije, dok je naprimjer Goethe izraz emancipacije filozofske. Tu također dolazi do izražaja misao koju će, pišući o Byronu, Matoš često ponavljati: on naime ističe da je Byronova naklonost katolicizmu još jedna potvrda kako Byron ne posjeduje narav tipična Engleza. Glede individualnosti kao pretpostavke vrijedna književnog djela, Matoš u ogledu pod naslovom *Književnost i književnici* (1910) žali što je nestalo pojedinaca koji bi nalikovali književnim modelima iz djela Byrona, Heinea ili Mickiewicza.¹⁴ Po Matoševu sudu, takav »individuuum« uništava država svojim militarizmom, uniformiranom obrazobom, administrativnim mehanizmom, a demokracija svojom kolektivističkom teorijom i organiziranim gomilama.

Pokušavajući međutim ocijeniti Matoševu gledanje na Byrona, valja navesti neke propuste koji neminovno prate svako nekritičko oduševljenje, kakvo je bilo Matoševo. (Tin Ujević je u jednom napisu primijetio kako je Matoš bio odveć zaslijepljen predodžbom o Byronu kao uzoru i mitu a da bi istodobno na njega gledao više kritički a manje »po instinktu«.)¹⁵ Recimo ovdje kako jedan drugi hrvatski pjesnik, Matošev suvremenik i jedan od najavljiivača moderne — Silvije Strahimir Kranjčević — premda je dijelio Matoševo oduševljenje Byronovom poezijom, nije ujedno dijelio i Matoševu smjelost da o stvaralaštvu engleskog pjesnika progovori književnom kritikom ili ogledima.¹⁶

¹³ Antun Gustav Matoš, *Sabrana djela*, sv. 3 (*Ogledi, Vidici i putovi, Naši ljudi i krajevi*), prir. Dragutin Tadijanović, Zagreb, JAZU, 1955, str. 15—22.

¹⁴ Matoš, *ibid.*, str. 400.

¹⁵ Vidi nedovršeni članak *Lord Byron kroz prizmu A. G. M.* u: Tin Ujević, *Sabrana djela*, ur. Drago Ivanišević, sv. 16, *Postuma II*, Zagreb, Znanje, 1967, str. 89.

¹⁶ Usp. Vladimir Čorović, *Lektira Silvija Strahimira Kranjčevića*. Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. X, Zagreb, 1927.

Matoševo impresionističko oduševljenje Byronom nema baš uvijek korijena u argumentiranom poznavanju Byronova djela: izgleda da je Matoševo viđenje Byrona bilo uglavnom zasnovano na onome što je naš modernist mogao pročitati u njemačkom ili francuskom prijevodu, odnosno preko njemačke i francuske publicistike. Takvo posredno, neizvorno učenje navodi Matoša da o nekim Byronovim djelima, primjerice o *The Island*, daje tumačenje kako se objektivno ne dá opravdati. Matoševa je slabost što je u napisima o Byronu često podložan generalizacijama i klišeiziranim ocjenama. Matoševa opsjednutost dolazi do izražaja kada pod svaku cijenu nastoji Byrona ograditi od svega što je englesko, pa u tom povezivanju subjektivizma s nacionalnom (ne)pripadnošću donosi prilično apsurdne zaključke, da bi dapače misao o Byronovu navodnom katolicizmu podigao na razinu fiks-ideje. Uopće, ovakvo — kako je to nazvao Mirko R. Mirković — »de-angliziranje«¹⁷ Byrona na nekim mjestima postaje posve neuvjerljivo pa i smiješno, a da ne govorimo o tome koliko je ono neprimjereno tako mudru piscu i kritičaru kakav je bio Matoš.

Ostaje da se kaže nešto i o trećoj kategoriji pristupa Byronu u spomenutom periodu. Na početku izlaganja ovaj je pristup nazvan »socijalnim«. Njegov je zastupnik Antun Radić, političar i pisac, utemeljitelj »lista hrvatskom seljaku za razgovor i nauk« — »Dom«. Na ideji da seljaštvo čini narod i da je narodna kultura zapravo kultura (hrvatskog) sela Radić podiže i programatski temelj seljačke stranke, kojoj je namijenio da od seljaštva učini politički subjekt. Radićev odnos prema književnosti izranja iz njegovih političkih nagnuća: za njega svaka književnost, pa tako i hrvatska, mora neposredno izražavati — kako je rekao Barac — »narodno srce i dušu«. Na strani »starih« Radić je vodio ogorčenu borbu protiv shvaćanja o neograničenoj slobodi umjetničkog stvaranja, što su ga zastupali »mladi«. Radić je pisao, kako onaj tko traži apsolutnu individualnu slobodu stvaranja te ne priznaje konvencionalne stege, pristalica je individualne estetike pa ne može očekivati da javnost prihvati njegovo djelo. Pisac-individualist tako bira između dva stava: ili mu je svejedno hoće li se njegovo djelo dopasti drugima, ili je pak *svjestan* da je stvorio nešto što se drugima *mora* dopasti. Radić o Byronu piše kao o piscu koji spada u ovu drugu skupinu — među one koji su svjesni vrijednosti svojega djela, »koji su se malo osvrtali — ali su se ipak osvrtali — na književne tradicije, dok za konvencionalne stege i obzire nisu nimalo marili.«¹⁸ Byron je, uz Puškina, jak stvaralački indivi-

¹⁷ Vidi Mirko R. Mirković, *Byron u Matoševom viđenju*, »Književna smotra«, Zagreb, 21/1988, br. 69—72, str. 189.

¹⁸ Antun Radić, *Sabrana djela*, sv. XIV, Zagreb, 1938, str. 72—73.

dualist, kaže Radić, u kakva bi se trebali ugledati naši »individua-
listi« — kako Radić naziva »mlade«. U protivnom, »mladima« pri-
jeti da postanu »caređvorci«, pisci poput Goethea, dvorski pjesni-
ci kojima je »lako prezirati široke slojeve naroda«. U svom izla-
ganju o odnosu Matice hrvatske prema »novinstvu i književnici-
ma«¹⁹ Antun Radić ističe kako na Matici kao instituciji nije da
»odgaja genije« — dakle individualiste kakav je bio Byron — jer
se institucije drže pravila, već da pronalazi, podržava i potiče ve-
like književne talente. Radić vjeruje u vječnu sponu između na-
roda, njegovih materijalnih prilika i duhovnog života odnosno kul-
ture. Tim bi se pitanjem, po Radićevu sudu, imala baviti posebna
znanost — »narodoznanstvo«. S tim u vezi, Radić je tvrdio da od
davnine baštinjenu kulturu nekog naroda treba uskladiti s tekovi-
nama moderne civilizacije. A ako mu se počini »historijska krivica«,
kakvu je doživio irski narod, o razvitku ne može biti govora. A
upravo tu krivicu koju čini Engleska Irskoj spoznao je, piše Ra-
dić »(. . .) nitko manje nego Byron, također protestant, i uzeo i
Irce i katolike u zaštitu. I njegovo je ime — i radi toga — prošlo
svjetom«.²⁰

Radić, dakle, o Byronu piše s gledišta političara odnosno so-
ciologa, koji povezuje književninu sa socijalnim okolnostima; on
u književnom djelu kakvo je Byronovo — makar ono bilo oslo-
bođeno društvene ukorijenjenosti ili »mecenatstva« — vidi moguć-
nost društveno angažiranog poticaja i uzora u povezivanju socijal-
nog s nacionalnim odnosno kulturnim oslobođenjem.

* * *

U spomenutom razdoblju od dva i pol desetljeća, na prijelo-
mu stoljećâ izdvojili smo tri prevladavajuća književnokritička gle-
danja na Byrona: akademski, impresionistički i »socijalni«. No to
dakako ne znači da se u tim godinama u Hrvatskoj o Byronu nije
pisalo na načine koji odstupaju od navedenih kategorija. Tako je
u to doba objavljen primjerice članak baruna Ljubibratića o By-
ronovim ljubavnim zgodama²¹ te popularno pisana — kako ju je
autor nazvao — »književna studija« Jar(oslav) Vrchlickog o od-
nosu Lamartinea prema Byronovu stvaralaštvu.²² Očito da je au-
tora članka na pisanje potakla činjenica da je francuski pjesnik
pokušao napisati nastavak *Childea Harolda*. Što se tiče ostalih
napisa o Byronu iz tog vremena, valja kazati kako su to u stvari
tek spominjanja Byrona — bilo u smislu književnog uzora kakva

¹⁹ *Ibid.*, str. 72.

²⁰ Antun Radić, *Sabrana djela*, sv. XVI, Zagreb, 1938, str. 129.

²¹ »Smotra dalmatinska«, Zadar, 21/1908, br. 78—81.

²² »Smotra dalmatinska«, Zadar, 11/1898, br. 23.

bi valjalo slijediti, bilo u smislu Byronova utjecaja na neke naše pjesnike: Kukuljevića,²³ Franju Markovića,²⁴ Medu Pucića²⁵ ili pak Paška Antuna Kazalija, o kojem se u ovo vrijeme naveliko pisalo.²⁶

Na koncu ovog izlaganja o prisutnosti Byrona u hrvatskoj kulturnoj sredini u spomenutom razdoblju, može se zaključiti kako je utjecaj ili pak poticaj Byronova djela kao teme u tadašnjoj književnoj kritici vrlo raširen, ali — unatoč raznolikim gledanjima — priznajemo, ne i veoma dubok. Treba međutim razumjeti da takva situacija vezana za recepciju Byrona odgovara zapravo općoj kulturnoj klimi u ondašnjoj Hrvatskoj, u kojoj književna kritika — tada zastupljenija od proznog, pjesničkog pa i dramskog stvaralaštva, ali bez jedinstveno formuliranih književnih stavova — pokazuje teorijski odnosno programsko-manifestacijski značaj, osvrćući se više na tradicionalnu književnost a manje na književna djela svojih suvremenika. Vrijeme je to kada se traga za novim načinima kako bi se — kroz artizam i stvaralačku zrelost Kranjčevića, Matoša, Vojnovića ili Kamova — prevladalo dotadašnje šenoinsko poimanje književnosti kao područja iskazivanja rodoljublja (a takvo je poimanje predstavljalo plodno tlo za recepciju Byronova djela), te kako bi se približilo shvaćanjima i dostignućima tadašnje europske literature što je, pored ostaloga, imala i ima služiti argumentiranom izražavanju društvenih i kulturnih pitanja.

²³ Vidi Dragutin Prohaska, *Prvi ilirski dramatik*, »Nastavni vjesnik«, 24/1916, sv. 9, Zagreb, str. 652.

²⁴ Vidi Branko Vodnik, *Franjo Marković (studija)*, Zagreb, 1906. i Krsto Pavletić, *Život i pjesnička djela F. Markovića*, Zagreb, Matica hrvatska, 1917.

²⁵ Marko Car, u knjizi: *Moje simpatije*, Zadar, 1913, str. 84, bilj. 1 veli da u Pucićevoj *Cvijeti* ima »sjećanja« iz stranih literatura, Dantea i Byrona.

²⁶ Primjerice Lujo Vojnović, u: *Književni časovi*, Zagreb, 1911, žali zaboravljenog pjesnika *Zlatke i Trista Vica udovica* — Paška Antuna Kazalija te za njega tvrdi da je »najveći naš byronjanac« (str. 35). Potkrepljujući tu tvrdnju, Božo Cvjetković piše kako je Kazali svoju *Zlatku*, pjesničku pripovijest, napisao 1845. po Byronovim uzorima (B. Cvjetković, *Dubrovnik u našem političkom i kulturnom preporodu od 1861. do danas*, jubilarni broj »Narodnog lista« za 1912, Zadar, str. 46).

SUMMARY

CRITICAL APPROACHES TO BYRON'S WORK IN CROATIA
FROM THE END OF 19th CENTURY TO THE FIRST WORLD WAR

Literary criticism in Croatia in the period from 1891 to the First World War shows a great interest in Byron.

There were three predominant critical approaches to Byron's work: academic (Milivoj Šrepel, Vladoje Dukat), impressionistic (Antun Gustav Matoš) and »social« (Antun Radić).

However, despite the spread of the texts on Byron, the influence or rather the incentive of Byron's work on Croatian criticism was not very deep. Such a reception of Byron might be connected with the tendency of Croatian literature not to remain only the field of expressing patriotism — as it was considered to be previously — but to absorb new ideas and models of European literature at the beginning of 20th century.